

**You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Kwestie tożsamości narodowej i kulturowej w twórczości poetyckiej Ani Iłkowa

Author: Dorota Gołek-Sepetliewa

Citation style: Gołek-Sepetliewa Dorota. (2017). Kwestie tożsamości narodowej i kulturowej w twórczości poetyckiej Ani Iłkowa W: K. Majdzik. J. Zarek (red.), "Tożsamość Słowian zachodnich i południowych w świetle XX-wiecznych dyskusji i polemik. T. 1, Konteksty filologiczne i kulturoznawcze" (S. 53-63). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Kwestie tożsamości narodowej i kulturowej w twórczości poetyckiej Ani Iłkowa

Z perspektywy schyłku XX wieku temat przynależności do danego narodu oraz kultury, które dostarczają znaków, symboli, toposów, wyobrażeń o otaczającej rzeczywistości i przeszłości historycznej, jest niezwykle istotny dla społeczeństw słowiańskich. Podjęte tutaj rozważania dotyczyć będą etnosu bułgarskiego i jego zmagania z nowym odczytaniem, rewizją i redefinicją tradycji narodowej oraz kulturowej na przykładzie twórczości poetyckiej Ani Iłkowa z lat 90. minionego wieku. Jak pisał Ryszard Nycz: „poprzez literaturę i jej badanie najłatwiej i najefektywniej poznać można krąg specyficznych wartości, symboliczne imaginarium narodowe, modele tożsamości kulturowej (społecznej, jednostkowej)”¹.

Współczesna tożsamość Bułgara poddawana jest trudnemu doświadczeniu reintegracji w wyniku złożonych procesów i przemian politycznych, społecznych oraz kulturowych. W ostatniej dekadzie zeszłego wieku społeczeństwa postkomunistyczne zmagają się w głównej mierze z poczuciem chwiejności wartości, fragmentacji życia, niedostatku bezpieczeństwa (nie tylko ekonomicznego)². Odwołując się do definicji tożsamości narodowej Antoniny Kłoskowskiej, należałoby zadać pytanie, jak współczesne społeczeństwo bułgarskie manifestuje „świadomość pewnej odrębności od obcych i poczucie związku z grupą swoich oraz świadomość ciągłości, historycznego trwania tej grupy i jej zbiorowej

---

¹ R. NYCH: *Poetyka doświadczenia. Teoria – literatura – nowoczesność*. Warszawa, Instytut Badań Literackich PAN, 2012, s. 21.

² Por. U. KUSIO: *Wartości rdzenne w dyskursie popkultury*. W: *Nowoczesność, tożsamość, stereotypy*. Red. K. KAŻMIERSKA, R. DOPIERAŁA. Kraków, Nomos, 2012, s. 69.

filiacji”³? Za wyznaczniki tożsamości narodowej powszechnie uznaje się poczucie więzi, wspólną religię, język, literaturę, pamięć historyczną, kulturę, wspólne przekonania, postawy i emocje. Istotny wydaje się fakt, że proces kształtowania tożsamości właściwie nie dąży do zamknięcia i najczęściej wytwarza zbiór różnorodnych, sprzecznych czy niepasujących do siebie doświadczeń.

Poszukiwanie odpowiedzi w sferze identyfikacji narodowej i kulturowej wynika z ludzkiej potrzeby samookreślenia, lecz może się również okazać przejawem kryzysów podmiotowości. Jak pisała Agata Bielik-Robson:

wiedzieć, kim się jest, znaczy umieć przepowiadać sobie podstawowe momenty własnej tożsamości: służy do tego narracja indywidualna wtopiona w narrację wspólnoty, z jakiej jednostka się wywodzi, która z kolei stanowi część wielkiej narracji kulturowo-historycznej. Dla człowieka posiadać tożsamość znaczy coś więcej niż tylko być; mieć tożsamość znaczy: nieustannie powtarzać, a w ten sposób potwierdzać i umacniać akt autointerpretacji⁴.

Nowy układ polityczno-społeczny w krajach byłego bloku wschodniego wymusił ponowne odczytywanie tradycji i jej przejawów, zakorzenionych mitów, stereotypów, toposów, klisz myślowych na poziomie narodowym. W opinii Bogusława Zielińskiego

południowosłowiańskie systemy tożsamościowe posiadają trzy punkty odniesienia: 1) konstruują aktualne, własne modele tożsamości narodowej i kulturowej; 2) definiują na nowo relacje wobec swego południowosłowiańskiego otoczenia; 3) określają nowy system relacji poszczególnych narodowych państw i ich systemów aksjologicznych, ideowych i kulturowych z Europą. [...] Wśród narodu bułgarskiego odnotowuje się próby rekonstrukcji narodowych kanonów⁵.

Dla poetów bułgarskich piszących i publikujących w ostatniej dekadzie XX wieku inspiracją okazuje się szeroko rozumiana tradycja kulturowa i literacka oraz historyczna, która zostaje przetworzona w formie intertekstualnych przywołań, reinterpretacji kanonicznych tekstów

³ A. KŁOSKOWSKA: *Tożsamość i identyfikacja narodowa w perspektywie historycznej i psychologicznej*. „Kultura i Społeczeństwo” 1996, nr 3, s. 134.

⁴ A. BIELIK-ROBSON: *Wstęp*. W: Ch. TAYLOR: *Źródła podmiotowości. Narodziny tożsamości nowoczesnej*. Tłum. M. GRUSZCZYŃSKI et al. Warszawa, PWN, 2001, s. 34.

⁵ B. ZIELIŃSKI: *Transformacja południowosłowiańskich idei narodowych na przełomie XX i XXI wieku*. „Sofia” 2006, nr 6, s. 60.

literackich czy polemicznej konfrontacji. Warto w tym miejscu dodać za Elżbietą Feliksiak, że tradycja,

będąca polem możliwych wyborów i argumentów, jest obszarem wolności, którego warto bronić, jako formalnego horyzontu przemian. Osoba ludzka, ograniczona determinizmem świata, w tradycji dostrzega szansę swojej tożsamości – poprzez świadomość oddziaływania dziejów długiego trwania sporu o wartości, które zachowują ciągłość dzięki świadectwu podmiotów⁶.

W przypadku kultury bułgarskiej główne wzory autodefinicji wyznaczało odrodzenie narodowe, stanowiące, jak pisała Teresa Dąbek-Wirgowa, podstawowy i „niemal przymusowy” układ odniesienia⁷. Znany literaturoznawca Tonczo Żeczew podkreślał znaczenie mitu odrodzeniowego, uznając go za najgłębiej zakorzeniony i najpowszechniej rozprzestrzeniony w bułgarskiej świadomości narodowej, wyznaczający uniwersum wartości i perspektywę oglądu rzeczywistości⁸.

Poeci bułgarscy, należący do tak zwanego średniego pokolenia, tzn. urodzeni w latach 60. XX wieku, są bardzo krytyczni, podejrzliwi i ironiczni, podejmując tematykę identyfikacji narodowej i kulturowej, co jest unaocznione w tomikach poetyckich: Ani Iłkova *Изворът на грознохубавите*, 1994 (*Źródło brzydko-pięknych*) oraz Любов към природата, 1989 (*Miłość do przyrody*), Georgiego Gospodinowa *Черешата на един народ*, 1996 (*Czereśnia pewnego narodu*), Płamena Antowa *Сантиментална география*, 2000 (*Sentymentalna geografia*), Płamena Dojnowa *Висящите градини на България*, 1997 (*Wiszące ogrody Bułgarii*), Bożidara Bogdanowa *Българско народностно тяло*, 1997 (*Bułgarskie ciało narodowe*)⁹. Własnością wspomnianych zbiorów jest swoista i nieprzypadkowa strategia poetycka, określana w literaturoznawstwie bułgarskim „przepisywaniem” tradycji. Dzieło literackie pojęte jako konstrukt intertekstualny, jak pisał Ryszard Nycz,

⁶ E. FELIKSIK: *Antropologia literatury. Interpretacje i studia*. Kraków, Universitas, 2014, s. 29.

⁷ Zob. T. DĄBEK-WIRGOWA: *Pogranicze historii i mitu. Współczesne aktualizacje XIX-wiecznych mitów narodowych na obszarze bułgarskim i macedońskim*. W: *Współcześni Słowianie wobec własnych tradycji i mitów*. Red. M. BOBROWNICKA, L. SUCHANEK, F. ZIEJKA. Kraków, Universitas, 1997, s. 97.

⁸ Zob. T. ЖЕЧЕВ: *Български Великден или страстите български*. София, Народна младеж, 1976, s. 426–427. Tam, gdzie nie zaznaczono inaczej, tłumaczenia są mojego autorstwa – D.G.S.

⁹ Пор. П. АНТОВ: *Българската палингенеza. Към философията на българската история*. „Литературен форум” 31.10.–6.11.2000. Dostępne w Internecie: <http://www.slovo.bg/old/litforum/010/pantov.htm> (dostęp: 4.11.2014).

nie traktuje tradycji jako paralizującego dziedzictwa, które ubezwłasnowolnia twórcę, uniemożliwiając mu indywidualne działanie, lecz jako rezerwuar zastanych, po części jedynie spełnionych, możliwości twórczych, od których nie można się uwolnić, a które można próbować uaktywnić, odnawiać i przetwarzać w toku własnej działalności¹⁰.

Wśród twórców swego pokolenia szczególnie wyróżnia się Ani Iłkow, który konsekwentnie operuje kontekstami mitologii narodowej. Uznany za spadkobiercę bułgarskich tradycji poetyckich, aktualizuje, transformuje, przetwarza oraz poddaje krytycznemu wartościowaniu dawne konwencje i kody literackie. Podejmowana tematyka ogniskuje się na redefinicjach tradycji narodowej, która staje się punktem centralnym w sporze o wartości w czasach potransformacyjnych. Poeta śmiało podejmuje kwestie tożsamości współczesnego Bułgara, reinterpretuje przeszłość historyczną oraz odnawia znaczenia dziedzictwa kulturowego.

Tomik poetycki Ani Iłkova *Изворът на грознохубавите* (*Źródło brzydko-pięknych*), utrzymany w stylistyce neoawangardowej i postmodernistycznej, tytułowo bezpośrednio nawiązuje do poematu poetyckiego Petko Raczewa Sławejkova *Изворът на белоногата* (*Źródło białonóżki*) z 1873 roku. Tekst odrodzeniowy o silnej funkcji mitotwórczej ukazuje heroiczną i niezłomną postawę Bułgarki Gergany, depozytariuszki uświęconej rodzimej tradycji, odrzucającej stanowczo kuszenie i uczucia tureckiego wezyra. Aksjologicznie spójny i przejrzysty obraz rzeczywistości pozwalał czytelnikowi na utrwalenie w świadomości antytez dobra i zła, wolności moralnej i zniewolenia, najeżdźcy i ujarzmionego, swojego i cudzego. W obszarze estetyczno-światopoglądowych wyborów Iłkow nawiązuje, przetwarza i modyfikuje liczne elementy mitologii narodowej, co sygnalizuje już sam tytuł zbioru i zawarta w nim antyteza „brzydko-pięknych”. Wymowa tomiku raczej tworzy wrażenie chaosu, nieprzejrzystości i niejednorodności, które w opinii poety leżą u podstaw współczesności. Najczęściej w postawie ironicznego dystansu Iłkow dokonuje aktualizacji kodu kultury bułgarskiej, przypomina symboliczne miejsca pamięci, operuje stereotypami i kliszami językowymi, balansuje między utrwalonymi w kanonie wizjami czasów minionych, postawami, zachowaniami i reakcjami i ich ciągłym wyśmiewaniem oraz podważaniem. Na podobny typ postawy zwracał uwagę Telesfor Poźniak, który odnotowywał, że

¹⁰ R. NYCZ: *Poetyka doświadczenia...*, s. 52.

bez względu na status w społeczeństwie, twórcom, pisarzom przypada rola depozytariuszy (lub profanów) mitów i symboli narodowych, również narodowych przesądów. Są oni z reguły istotnym źródłem informacji – źródłem spektakularnym, nawet jeśli demonstrują świadomość fałszywą. Są bowiem nosicielami „wzorów kulturowych”, „znamiennych dla danej zbiorowości układów cech kulturowych”, przyjmowanych jako „norma oraz jej behawioralna realizacja”¹¹.

Język jako zasadniczy składnik tożsamości narodowej i kulturowej w rozważaniach Iłkova posiada dwa wymiary. Z jednej strony jest narzędziem w rękach poety, służącym do eksperymentowania z jego konwencjami i stylami znanymi z minionych epok literackich. Z drugiej strony jest stosunkowo często przywoływany w różnorodnych konfiguracjach i kontekstach identyfikacyjnych. Wiersz *11 мај*¹² (11 maja) nawiązuje tematycznie do święta oświaty, kultury i piśmiennictwa słowiańskiego, uroczyscie obchodzonego obecnie 24 maja, pełniącego funkcję utrwalania dziedzictwa cyrylo-metodejskiego w pamięci bułgarskiej jako spuścizny ściśle narodowej. Jak powszechnie wiadomo, tradycja cyrylo-metodejska, wielokrotnie eksplorowana przez kanon literatury narodowej, uznawana jest za jeden z wielkich mitów Słowian¹³. Przywiązanie do dawnej rachuby kalendarza juliańskiego wskazuje na typową dla Iłkova afirmację dawnej tradycji, której niejednokrotnie towarzyszy zdecydowane poniżanie realiów współczesnych oraz stawianie znaków zapytania i wątpliwości w perspektywie przyszłości narodu. Wyrażna apoteoza dotyczy więzi z przodkami, faktu stworzenia głągolicy i tym samym początku piśmiennictwa starobułgarskiego i słowiańskiego. Jednak Iłkow konsekwentnie nie wymienia imion braci sołuńskich Cyryla i Metodego. W zamian zarzuca powierzchowność i infantylność współczesnej kulturze, przejawiające się w celebracji tego ważnego dnia. W opinii Iłkova wiedza przeciętnego Bułgara na temat przeszłości historycznej ograniczona jest do utartych sloganów, przywoływanych corocznie 24 maja (np. urodzeni „z matki Słowianki i z ojca Lwa”¹⁴). W analizowanym wierszu następuje wtórna sakrali-

¹¹ T. POŹNIAK: *Bułgarska mentalność narodowa w twórczości Iwana Wazowa. Problem odszczepieństwa*. W: *Wielkie tematy kultury w literaturach słowiańskich*. Red. K. GALON-KURKOWA, T. KLIMOWICZ. Wrocław, Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki Wrocławskiej, 1997, s. 81.

¹² A. ИЛКОВ: *Събрано*. София, Жанет, 2011, s. 77–78.

¹³ B. ZIELIŃSKI: *W kręgu problematyki wielkich mitów narodowych Słowian*. W: *Wielkie mity narodowe Słowian*. Red. A. GAWARECKA, A. NAUMOW, B. ZIELIŃSKI. Poznań, Wydawnictwo Naukowe UAM, 1999, s. 9.

¹⁴ A. ИЛКОВ: *Събрано...*, s. 78.

zacja mitu cyrylo-metodejskiego, poeta uznaje, że stworzenie alfabetu to „święty początek”, wymagający nabożnego potraktowania. Jednak doświadczenie wzniosłości zostaje skonfrontowane z nagłą antytezą – Iłkow nieoczekiwanie stwierdza, że jest to radość, w której Bułgarzy są „zakorzenieni z pogańską rozpaczą”¹⁵. Poetyka sprzeczności, w której przeplatają się euforia i rozpacz, radość i strach, sacrum i profanum, stanowią podstawę wyborów ideowo-estetycznych Iłkova. Wybór tematyki nie jest przypadkowy, u jej podstawy leżą mity dawnej przeszłości słowiańskiej, idea wybraństwa Bułgarów jako depozytariuszy dziedzictwa Świętych Braci, pojmowanie stworzenia głągolicy jako daru Boga. Ten zbiór przekonań od stuleci dowartościowywał bułgarską tożsamość i posiadał moc kompensacyjną w obliczu licznych klęsk narodowych, niejednokrotnie wzmacniał jedność społeczną oraz podmiotowość religijną. W wierszu Iłkova następuje niestandardowe i aluzyjne przywołanie tradycji historycznej. Dominacja ironii oznacza wyraźny dystans poety wobec skonwencjonalizowanych sądów, uwypukla krytyczne spojrzenie, dostrzegające niedostatki czy ułomności utrwalonych kodów pojmowania rzeczywistości.

Nie brakuje utworów bezpośrednio nawiązujących do kategorii pojęciowej „ojczyzna”, która posiada wartość bezwzględną, zwłaszcza dla literatury w dobie odrodzenia narodowego, kiedy to staje się zbiorem wartości uświęconych oraz ulega idealizacji. Waleri Stefanow tworzy typologię tematyczną obrazów ojczyzny, charakterystyczną dla świadomości bułgarskiej, akcentując ich wielostopniową strukturę: ojczyzna stanowi uświęcony wymiar ludzkiego życia i tym samym posiada znaczącą wartość symboliczną, jest podstawowym modelem identyfikacyjnym, okazuje się strukturą o typie normatywnym, obowiązkiem i imperatywem moralnym, wywołuje wachlarz rozlicznych emocji (od poczucia trwałego przywiązania do stanu tragicznego zerwania z przestrzenią rodzimą)¹⁶. Iłkow w swojej twórczości wielokrotnie przywołuje idiom ojczyzny. Wiersz *България*¹⁷ (*Bułgaria*) z tomu *Любов към природата* (*Miłość do przyrody*) unaocznia obecność żywej pamięci historycznej współczesnego pokolenia jako nierozłączny składnik tożsamości zbiorowej. Iłkow w tym konkretnym przykładzie sprawnie operuje tradycyjną narracją odrodzeniową, nadając tekstowi lirycznemu znany z dawnych poetyk ton patosu oraz stylistykę gloryfikacji i sakralizacji. W idea-

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Zob. В. СТЕФАНОВ: *Българска литература XX век. Дванадесет сюжета*. София, Изд. къща Анупис, 2003, s. 244.

¹⁷ А. ИЛКОВ: *Събрано...*, s. 30–31.

listycznej wizji ciągłości tradycji kulturowej i związku emocjonalnego oraz duchowego z przodkami przestrzeń wspólnoty zajmuje mityczny i uświęcony Bałkan. Rozważania na temat ziemi ojczystej, ujęte w ton głębokiej metaforyki, zyskują status ontologiczny, naczelnymi kategoriami pozostają w nich czas i przestrzeń, szczególnie w swym wymiarze kulturowym. W odczytywaniu dookolnych znaków pomija się pierwiastek racjonalny (wiedza nabyta i umiejętność jej wykorzystania), lecz głos zostaje oddany doświadczeniu pierwotności i instynktowi, które miałyby odkryć człowiekowi „prawdę”. W symbolicznych pejzażach miejscem pamięci okazują się „bolesne doliny krwi” oraz przodkowie, którzy niegdyś przechodzili ciężkie chwile próby.

Nietrudno doszukać się odwołania do sztandarowej dla Antona Donczewa powieści *Време разделно* (*Czas wyboru*) z 1964 roku, mitologizującej wydarzenia historyczne z XVII wieku. Akcja rozgrywa się w małej Dolinie Elindenskiej w Rodopach w czasie przymusowej i masowej islamizacji Bułgarów w okresie niewoli tureckiej. Książka, kreowana na autentyczny dokument epoki, selekcionuje oraz akcentuje wyłącznie przykłady heroicznego sprzeciwu Bułgarów w obliczu etnicznej asymilacji, pomijając aspekty względnej tolerancji religijnej w ramach imperium osmańskiego oraz liczne przykłady przechodzenia na islam w formie dobrowolnej konwersji¹⁸. Poeta stosunkowo często przywołując obrazy tragicznej przeszłości historycznej, stosuje zakorzenione w tradycji poetyckiej symbole przelanej krwi, atmosferę unaocznionego lęku i grozy. Podobnie w wierszu *Помен за гепоруме*¹⁹ (*Wspomnienie o bohaterach*) szeroko operuje toposem męki, wizją sierot oraz hipostazą matki ojczyzny. Obsesyjne przywoływanie i eksponowanie doznanych w przeszłości krzywd i traumy jest nazywane przez samego Ilkova przeżyciem absurdalnym, lecz świadczy o niezamkniętym doświadczeniu historycznym. Współczesne pokolenie Bułgarów charakteryzuje zjawisko postpamięci, czyli zapośredniczonej pamięci potomków ofiar, której towarzyszy wybiórcza świadomość historyczna. Warto również dodać, jak pisała Agata Bielik-Robson, że przypominanie traumy „jest zawsze niepełne, dotyczy samego faktu doświadczenia niż jego treści”²⁰. Zjawisko tak zwanej kultury posttraumatycznej może zostać objaśnione swoistym typem bułgarskiej więzi społecznej, która wielokrotnie była budowana/

¹⁸ И. ЕЛЕНКОВ, Р. ДАСКАЛОВ: *Защо сме такива? В търсене на българската културна идентичност*. София, Просвета, 1994, s. 31.

¹⁹ А. ИЛКОВ: *Събрано...*, s. 92–93.

²⁰ А. BIELIK-ROBSON: *Słowo i trauma: czas, narracja, tożsamość*. „Teksty Drugie” 2004, nr 5, s. 28.

umacniana na poczuciu krzywdy i cierpienia. Literatura niejednokrotnie przypominała, utrwałała czy szukała kompensacji źródeł bólu fizycznego i psychicznego, którymi okazywały się wszelkiego rodzaju defekty na poziomie społecznym, nacjonalnym lub egzystencjalnym, wśród których naczelną rolę zajmował brak wolności (wielowiekowe jarzmo tureckie, izolacja w ramach reżimu komunistycznego)²¹.

Przykładem „przepisywania” tradycji odrodzeniowej jest wiersz *Българче*²² (*Mały Bułgar*), nawiązujący do patetyczno-patriotycznego utworu Iwana Wazowa pod tytułem *Az sym bylgarče* (*Jestem Bułgar mały*). W wersji odrodzeniowej to utwór z dominacją funkcji dydaktyczno-obywatelskiej, nastawiony na obudzenie ducha narodowego, wpajanie miłości do ojczyzny, opiewanie piękna rodzimej przyrody oraz uczący określonej postawy społeczno-moralnej. Wyznanie podmiotu lirycznego w wierszu Iłkova oscyluje wokół poczucia więzi, współodczuwania i łączności z większą grupą, której członkowie nazywani są wymownie braćmi i siostrami. Wizja odarta jest z odrodzeniowego idealizmu, ponieważ Iłkow skupia się na przywarach i niedostatkach, które składają się na autentyczny obraz kreślonej społeczności.

Warto przypomnieć, że lata 90. minionego wieku stanowiły czas nieuchronnych rozliczeń chociażby ze „wspólnotą ideologiczną”, czy raczej kolektywem, który w oczywisty sposób dezintegrował tożsamość i wartości narodowe, rozchwiały naturalne więzi społeczne. Truizmem będzie stwierdzenie, że rozliczenie z posttotalitarną traumą po 1989 roku było wyzwaniem dla bułgarskich środowisk kulturalnych. Poeta u schyłku XX wieku dostrzega w społeczeństwie bułgarskim, nieposiadającym dojrzałej tradycji wolnościowej, aktualne elementy zniewolenia i bezsilności, trwania w „ciemności” i strachu, którym początek dał czas niewoli tureckiej (wiersz *Берон*²³ – *Beron*). W tekście poetyckim *Новото гробище в душата ми*²⁴ (*Nowy grób w mojej duszy*) dotyczy kwestii ubezwłasnowolnienia społeczeństwa, syndromu narodu doświadczającego ucisku, który paradoksalnie po długich oczekiwaniach na czas przełomu nie potrafi korzystać z szeroko rozumianej wolności. Tożsame kwestie podejmowała Maria Bobrownicka, twierdząc, że charakterystyczna dla minionego stulecia ucieczka od wolności to rezultat między innymi komunistycznego obezwładnienia społeczeństw za pomocą zarówno

²¹ В. СТЕФАНОВ: *Българска литература XX век. Дванадесет сюжета...*, s. 140.

²² А. ИЛКОВ: *Събрано...*, s. 160.

²³ Ibidem, s. 91.

²⁴ Ibidem, s. 114–115.

państwa opiekuńczego, jak i zniszczenia historycznej pamięci o odpowiedzialnym samostanowieniu jednostek i społeczeństw²⁵. Ostatnie dziesięciolecie XX wieku jest surowo oceniane chociażby przez kulturologa Michała Nedełczewa, który uznaje, że porażką wspomnianego okresu jest pojawienie się „człowieka bez właściwości”, „jednostki bez twarzy”. Jak pisze Celina Juda

w opinii wielu – antybohaterowi czasów „niewoli komunistycznej” wchodzącemu w nowe tysiąclecie nie udało się do tej pory zdefiniować reguł konstytuujących korzenie jego tożsamości. W pierwszym rządzie pojawiły się kłopoty z określeniem własnej przynależności²⁶.

Iłkow podziela te obawy, opisując bezwolną społeczność bez wiary i nadziei, nadal paraliżowaną strachem, bez właściwości i pozbawioną wartości, co unaocznia wiersz *Към свободния свят*²⁷ (*Ku wolnemu światu*).

Tekst eseistyczny pt. *Бягствата ни*²⁸ (*Nasze ucieczki*) Iłkova tytułowo nawiązuje do osławionego manifestu znanego krytyka epoki modernizmu Dimo Kiorczewa pt. *Тъгите ни* (*Nasze smutki*) z 1907 roku. W swym programie z pierwszej dekady XX wieku, nasyconym tonem ekspresyjnym oraz stylistyką poetycką, Kiorczew kreśli wizję idealistycznego projektu literatury i sztuki bułgarskiej, opartej na kategoriach nadczłowieka, ojczyzny ujętej w wymiar ontologiczny oraz koniecznej obecności Boga, gwarantującej jednostce „piękno duszy”. Iłkow odwołuje się w swym esej do własności zajadłej ironii i radykalnie rozlicza się z utopią komunistyczną, stosując zdecydowane formuły oskarżenia. Ocena niechlubnej przeszłości historycznej jest jednoznaczna, poeta czuje się nią napiętnowany i odrzuca jakąkolwiek możliwość utożsamienia z niedawnym dziedzictwem. W wierszu *Антон Югов*²⁹ (*Anton Jugow*³⁰) ponownie w tonie ostrej ironii rozprawia się z totalitaryzmem, wypuklając i dezawuuując nastroje nostalgii po komunizmie, funkcjo-

²⁵ Zob. M. BOBROWNICKA: *Tradycje wolnościowe – umysł zniewolony – ucieczka od wolności. (Exemplum: Słowiańszczyzna Zachodnia i Południowa)*. W: *Kategoria wolności w kulturach słowiańskich*. Red. T. DĄBEK-WIRGOWA, A. MAKOWIECKI. Warszawa, Uniwersytet Warszawski, 1994, s. 25.

²⁶ C. JUDA: *Pod znakiem BRL-u. Kultura i literatura bułgarska w pułapce ideologii*. Kraków, Universitas, 2003, s. 34.

²⁷ А. ИЛКОВ: *Събрано...*, s. 80–81.

²⁸ Ibidem, s. 82–87.

²⁹ Ibidem, s. 88–90.

³⁰ Anton Jugow – jeden z przywódców Bułgarskiej Partii Komunistycznej, premier Bułgarii w latach 1956–1962.

nujące praktycznie na tej samej płaszczyźnie co narracje rozliczeniowe w latach 90. minionego wieku w Bułgarii.

Podsumowując, Iłkow nie tworzy przejrzystych definicji dotyczących kwestii tożsamościowych, zarówno na płaszczyźnie podmiotowej, jak i wspólnotowej i kulturowej. Jego teksty poetyckie kreują obraz człowieka rozedrganego, niepokodzonego z rzeczywistością, podważającego konceptualizację świata, zakorzenione ideologie, znane dyskursy, utarte postawy i potoczną mentalność. Bohater wierszy Iłkova domaga się pewnych form uporządkowania świata egzystencji i z tego powodu nie jest zmęczony pytaniami oraz ciągłym kwestionowaniem składników systemu społeczno-kulturowego. Poeta wielokrotnie akcentuje zakorzenienie w ojczyźnie, co wyrażone jest emocjonalnym stosunkiem do ziemi rodzimej oraz przechowywaniem/przekazywaniem/odnawianiem pamięci o wspólnych losach narodowych. Twórca wierzy w trwałość ludzkich wartości, w ciągłość świata, dostrzegając jednak rozliczne kryzysy trapiące społeczeństwo. Dziedzictwo kulturowe w opinii Iłkova wymaga dialogu, twórczego przetwarzania, które pomnażają jego znaczenia.

Bibliografia

- АНТОВ П.: *Българската палингенеza. Към философията на българската история*. „Литературен форум” 31.10.–6.11.2000. Dostępne w Internecie: <http://www.slovo.bg/old/litforum/010/pantov.htm> (dostęp: 4.11.2014).
- BIELIK-ROBSON A.: *Słowo i trauma: czas, narracja, tożsamość*. „Teksty Drugie” 2004, nr 5, s. 23–34.
- BIELIK-ROBSON A.: *Wstęp*. W: Ch. TAYLOR: *Źródła podmiotowości. Narodziny tożsamości nowoczesnej*. Tłum. M. GRUSZCZYŃSKI et al. Warszawa, PWN, 2001.
- BOBROWNICKA M.: *Tradycje wolnościowe – umysł zniewolony – ucieczka od wolności*. (*Exemplum: Słowiańszczyzna Zachodnia i Południowa*). W: *Kategoria wolności w kulturach słowiańskich*. Red. T. DĄBEK-WIRGOWA, A. MAKOWIECKI. Warszawa, Uniwersytet Warszawski, 1994, s. 15–29.
- DĄBEK-WIRGOWA T.: *Pogranicze historii i mitu. Współczesne aktualizacje XIX-wiecznych mitów narodowych na obszarze bułgarskim i macedońskim*. W: *Współcześni Słowianie wobec własnych tradycji i mitów*. Red. M. BOBROWNICKA, L. SUCHANEK, F. ZIEJKA. Kraków, Universitas, 1997, s. 95–103.
- ЕЛЕНКОВ И., ДАСКАЛОВ Р.: *Защо сме такива? В търсене на българската културна идентичност*. София, Просвета, 1994.
- FELIKSIAK E.: *Antropologia literatury. Interpretacje i studia*. Kraków, Universitas, 2014.
- ИЛКОВ А.: *Събрано*. София, Жанет, 2011.
- JUDA C.: *Pod znakiem BRL-u. Kultura i literatura bułgarska w pułapce ideologii*. Kraków, Universitas, 2003.
- KŁOSKOWSKA A.: *Tożsamość i identyfikacja narodowa w perspektywie historycznej i psychologicznej*. „Kultura i Społeczeństwo” 1996, nr 3, s. 131–142.

- KUSIO U.: *Wartości rdzenne w dyskursie popkultury*. W: *Nowoczesność, tożsamość, stereotypy*. Red. K. KAŻMIERSKA, R. DOPIERAŁA. Kraków, Nomos, 2012, s. 67–79.
- NYCZ R.: *Poetyka doświadczenia. Teoria – literatura – nowoczesność*. Warszawa, Instytut Badań Literackich PAN, 2012.
- POŻNIAK T.: *Bułgarska mentalność narodowa w twórczości Iwana Wazowa. Problem odszczepieństwa*. W: *Wielkie tematy kultury w literaturach słowiańskich*. Red. K. GALON-KURKOWA, T. KLIMOWICZ. Wrocław, Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki Wrocławskiej, 1997, s. 80–91.
- СТЕФАНОВ В.: *Българска литература XX век. Дванадесет сюжета*. София, Анубис, 2003.
- ZIELIŃSKI B.: *Transformacja południowosłowiańskich idei narodowych na przełomie XX i XXI wieku*. „Sofia” 2006, nr 6, s. 59–72.
- ZIELIŃSKI B.: *W kręgu problematyki wielkich mitów narodowych Słowian*. W: *Wielkie mity narodowe Słowian*. Red. A. GAWARECKA, A. NAUMOW, B. ZIELIŃSKI. Poznań, Wydawnictwo Naukowe UAM, 1999, s. 4–13.
- ЖЕЧЕВ Т.: *Български Великден или страстите български*. София, Народна младеж, 1976.

Dorota Golek-Sepetliewa

The problems of national and cultural identity in the poetic works of Ani Ilkov

Summary

The article discusses the constructions and the problems of Bulgarian national and cultural identity based on Ani Ilkov's poetry written in the 1990s. In the early 1990s, the new political and social realities forced nations of the former Eastern bloc to (re-)read cultural, literary and historical traditions, including the national topoi, myths and stereotypes. Ilkov redefines the national tradition and cultural heritage, he boldly inquires about the problematic Bulgarian identity and reinterprets the historical past.

Keywords: Ani Ilkov, Bulgarian poetry, national identity, cultural identity